

SECUNDAIR ONDERWIJS

Onderwijsvorm: **ASO, KSO**

Graad: **derde graad**

Jaar: **eerste en tweede leerjaar**

BASISVORMING

Vak(ken):

AV Geschiedenis

2/2 lt/w

Vakkencode: **CW-m**

Leerplannummer: **2004/039**
(vervangt 97081)

Nummer inspectie: **2004 / 42 // 1 / D / BV / 1 / III / / D/**

INHOUD

visie.....	2
beginsituatie	3
doelstellingen.....	4
leerinhouden.....	8
pedagogisch-didactische wenken en timing.....	17
minimale materiele vereisten.....	27
evaluatie	29
bibliografie	32

VISIE

SPECIFIEKE VISIE OP HET VAK IN DE DERDE GRAAD

ALGEMEEN

De geschiedkundige stof, die in de derde graad hoofdzakelijk betrekking heeft op de geschiedenis van Europa wordt onderwezen vanuit een mondiaal perspectief en benadrukt in het bijzonder:

- a) de bijdragen van andere culturen en volkeren en de geleidelijke ontwikkeling van een mondiale samenleving;
- b) de evolutie naar een maatschappij die zowel waarde hecht aan de uitbouw van de eigen cultuur als aan het samenleven met andere culturen.

Zoals in de tweede graad, streeft het geschiedenisonderwijs in de derde graad een dubbel pedagogisch doel na:

- a) een vaktypische vorming verstrekken: een specifieke historische kennis en vorming verstrekken zoals vastgesteld in de leerplandoelen;
- b) een algemeen pedagogische vorming verstrekken (kennis, vaardigheden, attitudes) die kadert in het schoolwerkplan .

Bijzondere aandacht zal worden besteed aan het verdiepen van de historisch-kritische vaardigheden en het ontwikkelen van het historisch bewustzijn.

SPECIFIEK DERDE GRAAD

De lessen geschiedenis in de derde graad vervolgen de studie van de geschiedenis van Europa in mondiaal perspectief die in het tweede leerjaar van de eerste graad werd aangevat. Daarmee wordt het referentiekader ('Mijlpalen in de geschiedenis van mens en maatschappij') dat bestudeerd werd in het eerste leerjaar van de eerste graad verder uitgewerkt en voltooid.

In het **eerste leerjaar** van de derde graad wordt de westerse geschiedenis van de 19de eeuw bestudeerd. De studie wordt besloten met een kaart -en stofsynthese van de wereld buiten Europa ca. 1900.

In het **tweede leerjaar** wordt hoofdzakelijk de geschiedenis van de 20ste eeuw onder de loep genomen. De studie wordt afgesloten met een kaart - en leerstofsynthese van de wereld buiten Europa ca. 2000.

De studie van de Europese geschiedenis gebeurt met de uitdrukkelijke bedoeling de hoofdlijnen van de geschiedenis (het *geschiedenisverhaal*) te onderwijzen. Encyclopedisme en overbodige leerstof dient vermeden te worden **om ruimte te scheppen voor het inoefenen van historische vaardigheden.**

BEGINSITUATIE

SPECIFIEKE BEGINSITUATIE

DERDE GRAAD

De leerlingen die de derde graad van het algemeen secundair onderwijs aanvatten voltooien een studieloopbaan die in principe voorbereid op het hoger onderwijs. Hun aanleg en de finaliteit van het ASO verplichten tot een hoge wetenschappelijke en vakdidactische aanpak van het geschiedenisonderwijs.

De leerlingen van het eerste leerjaar van de derde graad hebben in de regel de eindtermen van de tweede graad bereikt. Dat betekent dat de meeste leerlingen die het eerste leerjaar van de derde graad aanvatten, minimaal vertrouwd zijn met volgende kennis, vaardigheden en attitudes.

KENNIS EN INZICHT

* Kennis en inzicht i.v.m. de wezenlijke historische elementen van het bestudeerde referentiekader.

* Kennis en inzicht i.v.m. de wezenlijke geschiedkundige elementen van de bestudeerde historische samenlevingen (van Middeleeuwen tot de Franse Revolutie).

VAARDIGHEDEN

* Vaardigheden i.v.m. historische tijd, historische ruimte, historische socialiteit.

* Vaardigheden i.v.m. het hanteren van elementen van historische kritiek op historische bronnen.

ATTITUDES

* Historische nauwkeurigheid.

* Belangstelling voor het historisch - cultureel erfgoed in de samenleving.

* Belangstelling voor de problemen van de hedendaagse Vlaamse samenleving.

Het verdient aanbeveling bij de aanvang van het nieuwe schooljaar de beginsituatie van de leerlingen vast te stellen. Op die wijze kan eventueel op passende wijze remediëringsonderwijs worden georganiseerd.

DOELSTELLINGEN

ALGEMENE DOELSTELLINGEN

Kennis en inzicht

De leerlingen,

- 1 kennen tijd, ruimte en socialiteit van de 'Mijlpalen in de geschiedenis van mens en maatschappij' (referentiekader),
- 2 kennen de hoofdlijnen van de geschiedenis van Europa (in mondiaal perspectief) van de 19de tot het begin van de 21ste eeuw.
- 3 hebben inzicht in het gebruikte historisch begrippenkader en kennen elementen van de historische context ervan.

Vaardigheden

De leerlingen,

- 4 kunnen historisch bronnenmateriaal verzamelen,
- 5 kunnen vragen formuleren over de inhoud van historisch bronnenmateriaal,
- 6 kunnen op grond van de studie van gedifferentieerde bronnen een historische redenering ontwikkelen,
- 7 kunnen rapporteren over eigen historische onderzoek.

Attitudes

De leerlingen,

- 8 zijn bereid om actuele problematiek vanuit hun historische genese op kritische wijze en vanuit meerdere standpunten te benaderen,
- 9 zijn bereid om eigen meningen kritisch te onderzoeken,
- 10 zijn bereid om intellectuele eerlijkheid na te streven in de bewerking van historische informatie,
- 11 zijn bereid maatschappelijke dynamiek van het blijvende en het veranderende te erkennen en te participeren aan de evoluerende maatschappij.

LEERPLANDOELSTELLINGEN

- 1 *De leerplandoelen gelden voor het eerste én het tweede leerjaar van de derde graad.*
- 2 *De leerplandoelen i.v.m. kennis, inzicht en vaardigheden moeten op het einde van de derde graad aantoonbaar bereikt zijn door de meerderheid van de leerlingen.*
- 3 *De leerplandoelen i.v.m. attitudes dienen slechts nagestreefd te worden: hier geldt slechts een aantoonbare inspanningsverplichting.*
- 4 *Het studiemateriaal (o.a. leerlingencursus, evaluatiemateriaal) moet aantonen in hoeverre de leerplandoelen effectief bereikt/ nagestreefd werden.*

Kennis, inzicht en vaardigheden i.v.m. tijd, historische ruimte en socialiteit

Kennis, inzicht en vaardigheden i.v.m. tijd, historische ruimte en socialiteit en i.v.m. de 'Mijlpalen in de geschiedenis van mens en maatschappij' (referentiekader)

De leerlingen,

- 1 tonen de relatieve waarde aan van de periodisering van de westerse geschiedenis door deze te vergelijken met periodiseringselementen uit andere culturen (ET 1)
- 2 verruimen bij de studie van de historische leerstof:
  - historische begrippen en probleemstellingen,
  - passen deze beredeneerd toe in een bredere historische context (ET 2);
- 3 vergelijken vanuit een probleemstelling uit de socialiteitsdimensie:
  - ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving onderling,
  - ontwikkelingsfasen van westerse samenleving en andere samenlevingen (ET 3);
- 4 kennen de krachtlijnen van de mijlpalen in de geschiedenis van mens en maatschappij inzake:
  - tijd,
  - ruimte,
  - socialiteit (ET 4).

Kennis, inzicht en vaardigheden i.v.m. de bestudeerde samenlevingen (19de –20ste eeuw)

De leerlingen,

- 5 kunnen de begrippen beschaving, moderniteit, modernisering, globalisering toepassen op de westerse samenleving en op een niet-westerse (ET 5)
- 6 kunnen fundamentele conflicten en breuklijnen in moderne samenlevingen omschrijven (ET 6);
- 7 analyseren de breuklijnen in de evoluerende Belgische samenleving vanaf 1830 (ET 7);
- 8 beschrijven voor twee ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving een belangrijk element van het culturele domein, in samenhang met andere domeinen van de socialiteit (ET 8);
- 9 duiden de rol van onze gewesten als medespeler in Europese en mondiale context (ET 9).

Kennis, inzicht en vaardigheden i.v.m. de integratie tussen de 'mijlpalen in de geschiedenis van mens en maatschappij' en de bestudeerde samenlevingen van de 19de en de 20ste eeuw

De leerlingen,

10 tonen de structurele verschillen aan tussen de agrarische en de industriële / post-industriële samenleving (ET 10);

11 tonen aan dat ideologieën, mentaliteiten, waardestelsels en wereldbeschouwingen invloed uitoefenen op:

- menselijke samenlevingen,
- menselijke gedragingen,
- beeldvorming over het verleden. (ET 11);

12 kunnen op historische ontwikkelingen van de westerse beschaving één categorie toepassen uit elke historische dimensie (ET 12)

13 stellen vragen aan het verleden om actuele spanningsvelden te verhelderen (ET 13);

Vaardigheden i.v.m. de historische onderbouwing

Verzameling van historisch informatiemateriaal

De leerlingen kunnen over een ruim geformuleerde probleemstelling uit gedifferentieerd informatiemateriaal,

14 doeltreffend bronnenmateriaal selecteren (ET 14);

15 de selectie van de informatie kritisch verantwoorden (ET 15).

Bevraging van het historisch materiaal

De leerlingen kunnen,

16 bij de studie van een historische probleemstelling:

- zelfstandig gegevens verzamelen uit een gediversifieerd historisch bronnenmateriaal,
- elementen van een antwoord formuleren (ET 16);

17 een vraagstelling ontwikkelen om historische informatie kritisch en vanuit verschillende standpunten te verhelderen (ET 17).

18 kunnen argumenten formuleren om standpunten over problemen uit heden en verleden te onderbouwen (ET 18)

Historische redenering

De leerlingen kunnen,

19 verschillende argumenten tegen elkaar afwegen (ET 19);

20 een redenering opbouwen om een standpunt over een maatschappelijk probleem te verdedigen (ET 20);

21 hun historische methode evalueren en eventueel bijsturen (ET 21);

Historische rapportering

De leerlingen kunnen over het resultaat van een deelopdracht of van een groepswork over een relevante historische of actuele probleemstelling,

- 22 a) initiatieven nemen met medeleerlingen
- b) een doelmatige historische methode afspreken
- c) deelconclusies evalueren
- d) een samenhangende rapportering brengen (mondeling, schriftelijk, uitbeeldend of grafisch) (ET 22).

Historische attitudes

De leerlingen,

- 23 zijn bereid om actuele spanningsvelden aan historische ontwikkelingen te relateren (ET 23);
- 24 zijn bereid om historische en actuele spanningsvelden vanuit verschillende gezichtshoeken kritisch te bekijken, rekening houdend met mogelijke waarden, normen en mentaliteiten (ET 24);
- 25 zijn bereid om hun ingenomen standpunten te confronteren met tegenstrijdige gegevens en die daaruit te relativeren (ET 25);
- 26 durven vanuit een intellectueel eerlijke omgang met informatie te reageren op vormen van desinformatie (ET 26);
- 27 aanvaarden dat historische evoluties een verscheidenheid aan sociale identiteiten genereren (ET 27);
- 28 zijn bereid de maatschappelijke dynamiek te erkennen van de spanning tussen het blijvende en het veranderende (ET 28);
- 29 zijn bereid vanuit het historisch besef dat individuen en groepen interfereren in maatschappelijke processen, actief en passief te participeren aan de evoluerende maatschappij (ET 29).

Leerplandoelstellingen en taxonomie

Het hanteren van doelentaxonomieën wordt aanbevolen. In het kader van het vakonderwijs kunnen talrijke doelen worden gesteld. Taxonomieën laten toe die doelen naar aard en vormende waarde hiërarchisch te ordenen. Dat geeft de mogelijkheid om:

- de vormingswaarde van de doelen te herkennen,
- doelen na te streven die taxonomisch gevarieerd zijn,
- de pedagogische waarde van het onderwijs te evalueren.

LEERINHOUDEN

EERSTE LEERJAAR (40 LESSEN)

Het aantal lessen (tussen haakjes geplaatst) is indicatief, maar aanbevolen.

I DE GRONDSLAGEN VAN DE 19DE EEUWSE SAMENLEVING (7)

- 1 Het Congres van Wenen en de restauratie (1)
- 2 Het liberalisme tijdens de 19de eeuw (4)
  - 2.1 De liberale idee in de 19de eeuw : gronddslagen en evolutie (1)
  - 2.2 De aanval op de restauratie: de revolutiejaren 1830-1848 (1)
  - 2.3 De Belgische Revolutie en de grondwet van 1831. (1)
  - 2.4 De werking en de instellingen van de burgerlijke democratie (1)
- 3 Het nationalisme tijdens de 19de eeuw (2)
  - 3.1 De nationalistische idee (1)
  - 3.2 Het nationalisme als statenvormende of statenafbrekende factor (1)

II DE UITBOUW VAN DE BURGERLIJKE SAMENLEVING IN EUROPA (13)

- 1 De industriële maatschappij (3)
  - 1.1 De tweede industriële revolutie in Europa.(1)
  - 1.2 De gewijzigde economische verhoudingen in België. (ca. 1850-1900) (2)
    - 1.2.1 Massaproductie en financiële concentratie (Empain ...) (1)
    - 1.2.2 De proletarisering en uitbuiting van de arbeiders.(1)
- 2 De ontvoogding van de arbeiders (5)
  - 2.1 De socialistische en christelijke oplossingen voor het arbeidersvraagstuk (2)
    - 2.1.1 Socialisme en diverse vormen van marxisme (1)
    - 2.1.2 De christelijke visie op het arbeidersvraagstuk (1)
  - 2.2 De arbeiderscultuur: woning, kleding, voeding, volkshuizen, verenigingsleven, coöperatieven,... (1)
  - 2.3 De Belgische arbeidersbeweging en haar ontvoogdingsstrijd (2)
    - 2.3.1 De doorbraak van de socialistische en christelijke arbeidersbewegingen.(1)
    - 2.3.2 Politieke realisaties ten voordele van de arbeidersklasse (1)
- 3 Aspecten van de burgerlijke samenleving (5)
  - 3.1 Het wetenschappelijke optimisme (1)
  - 3.2 De secularisering van de maatschappij (2)
    - 3.1.1 De schooloorlog onder de liberale regering in België, 1878-1884 (1)
    - 3.1.2 De secularisatie en het verweer van de kerk in België, 2de helft van de 19de eeuw (1)

3.3 De cultuur van de burgerelite in de 19de eeuw .(1)

3.4 Het cultuur flamingantisme en het ontluiken van de Vlaamse Beweging (1)

III VERANDERENDE KRACHTVERHOUDINGEN IN DE WERELD: IMPERIALISME EN KOLONIALE WEDLOOP (8)

1 De overheersing van het industriële westen in de wereld (1)

2 Het Belgische koloniale avontuur in Kongo (1)

3 De Verenigde Staten van Amerika (2)

3.3.1 De 'trek naar het Westen'- oorzaken en afloop van de Secessieoorlog (1)

3.3.2 Het Amerikaanse imperialisme (1)

4 Het Russische tsarenrijk (2)

4.4.1 Kenmerken van het Ancien Régime in Rusland (1)

4.4.2 Het Russische imperialisme en de oorlog met Japan (1)

5 Politieke, economische en militaire spanningen leidden tot een Eerste Wereldoorlog: koloniale conflicten, de Balkanoorlogen, - de gewapende vrede van 1870-1914 (2)

5.5.1 Koloniale conflicten en de Balkanoorlogen (1)

5.5.2 De periode van de gewapende vrede (1870-1914) (1)

IV DE EERSTE WERELDOORLOG 1914-1918 (5)

1 De mechanismen achter de naderende oorlog: - revanchisme – militarisme – het helse mechanisme van de bondgenootschappen – de fatale misrekeningen (1)

2 Krachtlijnen van het verloop van de Eerste Wereldoorlog (1)

3 Aspecten van de 'Groote Oorlog': dodentol, werelddimensie van de oorlog, impact van wetenschap en techniek, oorlogseconomie, ..(1)

4 België in de Eerste Wereldoorlog (2)

4.1 De Belgische oorlogsinspanningen (1)

4.2 Frontbeweging en activisme, politieke, sociale en economische gevolgen van WO I (1)

V DE WERELD BUITEN EUROPA CA. 1900: KAART -EN STOFFSYNTHESE (1)

VI ONDERZOEKSFOCUSSEN (6=2X3)

Om de onderzoeksvaardigheden **op een geïntegreerde wijze** in te oefenen zij twee onderzoeksfocussen verplicht. De keuze van de thema's is vrij. De onderzoeksfocussen moeten evenwel voldoen aan volgende criteria:

-aansluiten bij de behandelde leerstof (I-IV),

-actuele maatschappelijke relevantie bezitten,

-geïntegreerd worden in de leerstof of een leerstofonderdeel afsluiten.

NB. Ten minste twee van bovenstaande leerplanitems moeten onderwezen worden met gebruik van ICT (vermelden in jaarplanning !).

TWEEDE LEERJAAR (4 0 lessen)

Het aantal lessen (tussen haakjes geplaatst) is indicatief, maar aanbevolen.

I. VAN DE VREDE VAN VERSAILLES (1919) NAAR DE TWEEDE WERELDOORLOG (15)

1 Europa en de wereld na de Grote Oorlog (10)

1.1 De Vredesverdragen na WO en de kaart van Europa (1)

1.2 De Russische Revolutie (3)

1.2.1 Het einde van het Ancien Régime in Rusland (1)

1.2.2 Lenin aan de macht in de USSR (1918-1929) (1)

1.2.3 Het Stalinisme (1929-1939) (1)

1.3 De Verenigde Staten van Amerika tijdens het interbellum (2)

1.3.1 De beurskrach van 1929 : het begin van een economische wereldcrisis (1)

1.3.2 De wording van een wereldmacht (1)

1.4 De opkomst van uiterst rechts in Europa tijdens het interbellum (2)

1.4.1 Mussolini aan de macht in Italië (1)

1.4.2 Hitler aan de macht in Duitsland (1)

1.5 België tijdens het interbellum (2)

1.5.1 De politieke en sociaal-economische evolutie 1918-1939 (1)

1.5.2 De Vlaamse Beweging tijdens het interbellum (1)

2 De Tweede Wereldoorlog (5)

2.1 Oorzaken en aanleiding van de Tweede Wereldoorlog (1)

2.2 Krachtlijnen van het verloop van de Tweede Wereldoorlog (1)

2.3 Aspecten van de Tweede Wereldoorlog (3)

2.3.1 De judeocide 1933-1945 (2)

2.3.2 Het dagelijks leven in bezet België (1)

II EUROPA EN DE WERELD NA DE TWEEDE WERELDOORLOG (7)

1 Internationale samenwerking: garantie voor een vreedzamer wereld (3)

1.1 De Verenigde Naties: voorloper Volkenbond, oprichting VN, missie, gespecialiseerde organisaties, de UVRM (1)

1.2 Europese vrede door internationale samenwerking (2)

1.2.1 Economische samenwerking (1)

1.2.2 De geleidelijke opbouw van een politiek Europa (1)

2 De dekolonisatie in Afrika en Azië (2)

2.1 Oorzaken en evolutie van de dekolonisatie (1)

2.2 De Noord-Zuid tegenstelling: een bedreiging voor de wereldvrede? (1)

3 De Koude Oorlog (2)

- 3.1 Oorzaken en ontwikkelingen van de Koude Oorlog (1)
- 3.2 Hoe en waarom de VS de Koude oorlog wonnen (1)

III MARKANTE ONTWIKKELINGEN IN DE PERIODE 1989-2000 (8)

1 Het einde van het communisme in Europa: (2)

- 1.1 De oorzaken van de implosie van het communisme (1)
- 1.2 De gevolgen van het verdwijnen van het communisme voor Europa en de wereld (1)

2 Amerika op het einde van de 20ste eeuw (2)

- 2.1 De machtsfundamenten van supermogendheid VS (1)
- 2.2 Het wereldleiderschap van de VS betwist (1)

3 De 'globalisering' van de planeet (2)

- 3.1 Wetenschap en techniek veroveren en veranderen de wereld (1)
- 3.2 Globalisering van de wereld: pro én contra (1)

4 België: van unitaire naar federale structuren (2)

- 4.1 Op vreedzame wijze naar federale staatsstructuren in België (1)
- 4.2 Een muterende Belgische samenleving: institutionele en politieke vernieuwingen, welvaartstaat onder druk, culturele diversiteit ... (1)

IV DE WERELD BUITEN EUROPA CA. 2000: KAART - EN STOFSYNTHESE (1)

V ONDERZOEKSTHEMA' S (9)

Dit leerplanonderdeel vormt het sluitstuk van de onderzoeksvaardigheden in het vak geschiedenis.

DRIE onderzoeksthema's zijn verplicht met minimum DRIE lestijden per onderzoeksthema.

De onderzoeksthema's kunnen vrij worden gekozen maar dienen te voldoen aan volgende

criteria:

- 1 De thema's wortelen in gebeurtenissen en of evoluties die dateren uit de periode 1945 -2000.
- 2 De thema's zijn relevantie voor een beter begrip van ontwikkelingen in de 21ste eeuw.
- 3 De drie gekozen thema's behandelen een verschillend maatschappelijk domein (economisch, politiek, cultureel, ...)
- 4 De onderzoeksthema's worden in de leerstof geïntegreerd of kunnen een leerstofonderdeel afsluiten.

NB. Ten minste twee van bovenstaande leerplanitems moeten onderwezen worden met gebruik van ICT (vermelden in jaarplanning!)

LEERPLANDOELSTELLINGEN/LEERINHOUDEN

Decr. nr.	LEERPLANDOELSTELLINGEN De leerlingen,	LEERINHOUDEN
ET 1	1 tonen de relatieve waarde aan van de periodisering van de westerse geschiedenis door deze te vergelijken met periodisering uit andere culturen	voorbeeld: -Afrikaanse geschiedenis en mogelijke periodisering
ET 2	2 verruimen bij de studie van de historische stof: -historische begrippen en probleemstellingen -passen deze beredeneerd toe in en bredere historische context	voorbeeld: historisch begrip 'proletarisatie': te relateren aan de industriële ontwikkeling in Europa toepassen en beredeneren (gelijkenissen/verschillen) van het begrip in de context van de 'derde Wereldlanden'
ET 3	3 Vergelijken vanuit de socialiteitsdimensie: -ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving onderling -ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving en andere samenlevingen	voorbeeld: overeenkomst 19-20ste eeuw: * mondialisering van de wereldeconomie * verstedelijking in Westerse wereld/ Afrikaanse wereld verschil 19 ^{de} –20 ^{ste} eeuw; * relatie kerk - staat in Europa invloed van kerk op * industrialisatie - tribale samenleving in Afrika
ET4	4 kennen de krachtlijnen van de mijlpalen in de geschiedenis van mens en maatschappij inzake: - tijd, -ruimte, -socialiteit;;	mijlpalenstudie : van prehistorie tot de 20 ^{ste} eeuw

Decr. nr.	LEERPLANDOELSTELLINGEN		LEERINHOUDEN
	De leerlingen,		
ET 5	5	kunnen de begrippen beschaving, moderniteit, modernisering, globalisering toepassen op de westerse samenleving en op een niet westerse	voorbeeld: modernisering: geboorte van de moderne staat 16de eeuw (westerse samenleving); moderniseringscrisis in de huidige islamwereld
ET 6	6	kunnen fundamentele conflicten en breuklijnen in moderne samenlevingen beschrijven	voorbeelden: opkomst van extreem -rechts in Europa tijdens het Interbellum dekolonisatie van Afrika (tweede helft 20 ^{ste} eeuw)
ET 7	7	analyseren de breuklijnen in de evoluerende Belgische samenleving vanaf 1830	de emancipatie van de Vlaamse Gemeenschap in Belgisch staatsverband
ET 8	8	beschrijven voor twee ontwikkelingsfasen van de westerse samenleving een belangrijk element van het culturele domein, in samenhang met andere domeinen van de socialiteit	voorbeelden: sociale gevolgen van de industrialisatie en de sociaal-realisme in de kunst de Tweede Wereldoorlog en 'Entartete Kunst'
ET 9	9	duiden de rol van onze gewesten als medespeler in Europese en mondiale context	voorbeelden: Belgische Revolutie WO I de wereld buiten Europa 1900: Belgisch Kongo
ET 10	10	tonen de structurele verschillen aan tussen de agrarische en de industriële / post -industriële samenleving	voorbeeld: bij de studie van de Tweede Industriële Revolutie
ET 11	11	tonen aan dat ideologieën, mentaliteiten, waardestelsels en wereldbeschouwingen invloed uitoefenen op: -menselijke samenlevingen, -menselijke gedragingen, -beeldvorming over het verleden.	voorbeeld: marxisme en de Oktoberrevolutie in Rusland

Decr. nr.	LEERPLANDOELSTELLINGEN		LEERINHOUDEN
	De leerlingen,		
ET 12	12	kunnen op historische ontwikkelingen van de westerse beschaving één categorie toepassen uit elke historische dimensie	voorbeelden: dimensie tijd, categorie 'duur': globalisering van de wereld 15de eeuw -21ste eeuw (continu, duurzaam proces van lang duur) dimensie socialiteit, categorie 'mechanisme': kolonisatie 19de eeuw/ neokolonisatie 20-21ste eeuw: recurrente mechanismen inzake opbouw van economische structuren, arbeidsvoorwaarden, kapitaalbeheersing, ...
ET 13	13	stellen vragen aan het verleden om actuele spanningsvelden te verhelderen;	voorbeelden: actuele spanningsvelden: herlevend nationalisme (nationalisme 18 ^{de} -19 ^{de} eeuw), globalisering (kapitalisme van de 19 ^{de} eeuw), communautaire spanningen (de emancipatie van de Vlaamse Gemeenschap in Belgisch staatsverband)
ET 14	14	kunnen doeltreffend informatiemateriaal selecteren;	alle leerinhouden van 1 ^{ste} en 2 ^{de} leerjaar onderzoekend leren via onderzoeksthema' s
ET 15	15	kunnen de selectie van de informatie kritisch verantwoorden;	alle leerinhouden van 1 ^{ste} en 2 ^{de} leerjaar onderzoekend leren via onderzoeksthema' s
ET 16	16	kunnen bij de studie van een historische probleemstelling: -zelfstandig gegevens verzamelen uit een gediversifieerd historisch bronnenmateriaal, -elementen van een antwoord formuleren;	alle leerinhouden van 1 ^{ste} en 2 ^{de} leerjaar: voorbeeld: liberalisme en nationalisme: USA en de slavernij: probleemstelling: waarom slaven? herkomst van neger-slaven in Amerika (17 ^{de} –19 ^{de} eeuw) ? slavernij en christelijke moraal; onderzoekend leren via onderzoeksthema' s
ET 17	17	kunnen een vraagstelling ontwikkelen om historische informatie kritisch en vanuit verschillende standpunten te verhelderen	onderzoekend leren via onderzoeksthema' s
ET 18	18	kunnen argumenten formuleren om standpunten over problemen uit heden en verleden te onderbouwen	alle leerinhouden van 1 ^{ste} en 2 ^{de} leerjaar onderzoekend leren via onderzoeksthema' s

Decr. nr.	LEERPLANDOELSTELLINGEN		LEERINHOUDEN
	De leerlingen,		
ET 19	19	kunnen verschillende argumenten tegen elkaar afwegen	voorbeeld: globalisering: argumenten pro en contra
ET 20	20	kunnen een redenering opbouwen om een standpunt over een maatschappelijk probleem te verdedigen	voorbeeld: standpunten i.v.m. maatschappelijk problemen: * is geweld een legitiem middel om maatschappelijke veranderingen te realiseren? (liberalisme en nationalisme in de 19 ^{de} eeuw, de revoluties van 1830,1848); * moet de democratie extreme politieke strekkingen (rechts/ links) toelaten of wettelijke verbieden? (de Russische Revolutie; de Tweede Wereldoorlog).
ET 21	21	kunnen hun historische methode evalueren en eventueel bijsturen ;	onderzoekend leren via onderzoeksthema' s
ET 22	22	a) kunnen initiatieven nemen met medeleerlinge b) een doelmatige historische methode afspreken c) deelconclusies evalueren d) een samenhangende rapportering brengen (mondeling, schriftelijk, uitbeeldend of grafisch)	onderzoekend leren via onderzoeksthema' s
ET 23	23	zijn bereid om actuele spanningsvelden aan historische ontwikkelingen te relateren	voorbeelden van huidige spanningsvelden: -noord -zuid problematiek -terrorisme -politieke spanningen i.v.m. grondstoffen en energiebronnen
ET 24	24	zijn bereid om historische en actuele spanningsvelden vanuit verschillende gezichtshoeken kritisch bekijken, rekening houdend met mogelijke waarden, normen en mentaliteiten	voorbeelden: huidige spanningsvelden: herlevend nationalisme (nationalisme 18 ^{de} -19 ^{de} eeuw), globalisering (kapitalisme van de 19 ^{de} eeuw), communautaire spanningen (de emancipatie van de Vlaamse

Decr. nr.	LEERPLANDOELSTELLINGEN De leerlingen,	LEERINHOUDEN
		Gemeenschap in Belgisch staatsverband <u>In samenhang met leerplandoel 13</u>
ET 25	25 zijn bereid om hun ingenomen standpunten te confronteren met tegenstrijdige gegevens en die daaruit te relativeren	voorbeelden: standpunten i.v.m. maatschappelijk problemen: * is geweld een legitiem middel om maatschappelijke veranderingen te realiseren? * moet de democratie extreme politieke strekkingen (rechts/ links) toelaten of wettelijke verbieden? <u>In samenhang met leerplandoel 20</u>
ET 26	26 durven vanuit een intellectueel eerlijke omgang met informatie te reageren op vormen van desinformatie	voorbeelden: liberalisme en nationalisme (racisme en slavernij), de wereld buiten Europa ca. 1900 : kolonisatiepraktijken in Belgisch Kongo, de Tweede Wereldoorlog en de Shoa
ET 27	27 zijn bereid te aanvaarden dat historische evoluties een verscheidenheid aan sociale identiteiten genereren	voorbeelden: mondialisering / mobiliteit en bevolkingsevolutie in Europa Europese eenmaking en nationale, regionale identiteiten
ET 28	28 zijn bereid de maatschappelijke dynamiek te erkennen van de spanning tussen het blijvende en het veranderende	voorbeelden: ethiek (godsdiens)-wetenschap nationalisme -mondialisme
ET 29	29 zijn bereid vanuit het historisch besef dat individuen en groepen interfereren in maatschappelijke processen, actief en passief te participeren aan de evoluerende maatschappij	voorbeelden: participatiebereidheid op school -schoolgebonden activiteiten - in actiegerichte schoolprojecten

PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN EN TIMING

ORGANISATORISCHE UITGANGSPUNTEN

HET BELANG VAN TEAMWORK

Vormend geschiedenisonderwijs kan slechts het resultaat zijn van doelgericht teamwork. De leraar geschiedenis is lid van meerdere teams in de school die, elk met een specifieke taak, gestalte geven aan de realisering van het schoolwerkplan:

1 het schoolteam: de leraar geschiedenis maakt deel uit van het schoolteam. Hij vertolkt er samen met zijn collega's het vakgebied geschiedenis.

2 de klassenraadteams: de leraar geschiedenis is lid van de klassenraden van de klassen waarin hij fungeert. Hij brengt er verslag uit over de studievorderingen, vaardigheden en attitudes van de leerlingen (begeleidingsklassenraden) en neemt er deel aan de besluitvorming tot sanctionering van de studies (eindbeslissingsklassenraden).

3 de vakgroep: de leraren geschiedenis maken deel uit van een vakgroep. In die vakgroep wordt, na studie van alle standpunten een gemeenschappelijke visie ontwikkeld op de aanpak en het onderwijs van het vak geschiedenis. De leden van de vakgroep dienen zich te houden aan de afspraken die in de vakgroep werden gemaakt.

DE VAKGROEP GESCHIEDENIS

De vakgroep geschiedenis is van fundamenteel belang voor het realiseren van een vormend en doelgericht geschiedenisonderwijs. Ze vergadert geregeld over een concrete agenda en notuleert de gemaakte afspraken. Het instellingshoofd wordt in kennis gesteld van de afspraken.

Bij wijze van voorbeeld en dus niet limitatief kan de vakgroep zich beraden over:

a) verticale en horizontale vakcoördinatie:

- verticaal: overgang van 2de naar de 3de graad
- horizontaal: interdisciplinaire coördinatie o.a. inzake leerstofinhouden (aanvullingen, overlappings,...), projectonderwijs, didactische uitstappen, schoolwerkplanimplementatie

b) algemene methodologie voor het geschiedenisonderwijs

c) didactische coördinatie

d) evaluatie-aanpak

e) schoolleerplan geschiedenis: specifieke accenten voor het geschiedenisonderwijs op school

f) didactische uitstappen voor het vak geschiedenis

g) het aanleggen op school van een historische documentatiebank

...

GEBRUIK VAN LEERLINGENCURSUS/HANDBOEK

Leerlingencursus

De geschiedenislessen resulteren in het aanleggen van een leerlingencursus die de studiestof bevat. De leerlingencursus kan de vorm aannemen van een schrift of een documap of een combinatie van beide.

De methode die gebruikt wordt om geschiedenis te onderwijzen dient erop gericht te zijn de beperkte lestijd optimaal te gebruiken om taxonomisch hoogwaardige doelen na te streven. Om dat te kunnen, **dient het schriftwerk van leerlingen beperkt te worden.**

Het opbouwen van de leerlingencursus geschiedt steeds onder leiding en toezicht van de leraar geschiedenis:

- a) onder zijn leiding wordt per leseenheid de cursus aangelegd (notities, documentatie,...),
- b) geregeld (minimum eenmaal per trimester) wordt de leerlingencursus door de leraar grondig gecontroleerd op formele zorg, volledigheid en taalfouten. Het is wenselijk aan die controle een evaluatie te koppelen.

In de opbouw van de studiecursus dient een duidelijk structureel onderscheid gemaakt te worden tussen de leerstof en het documentatiemateriaal dat de leerstof onderbouwt of aanvult.

Leraren die opteren voor invuldidactiek (als werkvorm te verantwoorden in de eerste graad en partieel ook in de tweede graad), verzekeren er zich van, door een intensieve controle, dat alle leerlingnotities HISTORISCH CORRECT en IN CORRECT NEDERLANDS gesteld zijn, zodat vermeden wordt dat leerlingen onjuiste gegevens instuderen.

Leerboek

Het juist gebruik van een historisch leerboek verrijkt fundamenteel het onderwijs van het leervak geschiedenis:

- a) het leerboek, gebruikt als leermiddel (exposé, bronnenmateriaal), ondersteunt de lesopbouw van **de leraar**;
- b) het leerboek spoort **de leerlingen** aan om actief aan de les te participeren; het leerboek fungeert voor hen niet alleen als historische vraagbaak, maar kan door hen ook worden gebruikt als een betrouwbare leidraad bij het instuderen van de studiestof.
- c) het leerboek geschiedenis, onderdeel van het leerboekenpakket van de leerling, verhoogt het aanzien van de **geschiedenis als schoolvak**.

Leraren die zelf een cursus ontwikkelen, hetzij als afzonderlijk studiemateriaal, hetzij als onderdeel van de leerlingencursus, verplichten zichzelf, in het belang van hun leerlingen en hun instelling, tot de hoogste wetenschappelijke en formele standaarden.

AAN TE BEVELEN TIJDSGEBRUIK

De tussen haakjes aangeduide lestijden na ieder thema en item zijn minima. Er kan, wanneer dit pedagogisch-didactisch verantwoord is, van worden afgeweken.

Er wordt vanuit gegaan dat er minimum 25 effectieve lesweken zijn. De jaarleerstof moet onderwezen worden op minimaal 40 lestijden.

De 20 % resterende lestijden mogen **vrij worden gebruikt** (b.v. voor de realisering van doelstellingen uit het schoolwerkplan, voor eigen leerstof of voor uitdieping van leerplanitems).

Het jaarplan moet op duidelijke wijze aangegeven op welke wijze het lestijdenkrediet (in casu 10 lessen) wordt aangewend.

JAARTIMING-JAARPLANNING

De opdracht van de leraar geschiedenis bestaat erin het leerplan (in zijn diverse geledingen) uit te voeren. Dat vergt minimaal volgende stappen:

a) *leerplanstudie*: een grondige analyse van het leerplan **los van elk leerboek en de oplossingen die het aanreikt**:

- de studie van doelstellingen,
- de studie van stofomschrijving.

b) *het opstellen van een jaarvorderingsplan*: het jaarplan is een hulpmiddel om de leerstof op een verantwoorde pedagogisch-didactische wijze te verdelen over het aantal beschikbare lestijden. Het vorderingsplan. Het vorderingsplan is een controlemiddel om na te gaan of de geplande leerstof effectief werd behandeld.

Die taak vertrekt van volgende planningsgegevens:

- * minimum 25 lestijden (één lestijd/week) ;
- * dosering van het aantal lestijden per leerplanitem;
- * alle voorzienbare schoolevenementen die een invloed hebben op de jaarkalender van het vak geschiedenis: herhalingstoetsen en examens (inclusief de nabespreking ervan met de leerlingen), didactische uitstappen,...

Het jaarplan is een **persoonlijk** werkdocument, dat op gezette tijden dient bijgewerkt en aangepast te worden aan de reële jaartoestand voor het vak. Geactualiseerde kopieën worden ook op het schoolsecretariaat bewaard.

De jaarplanning voor het vak geschiedenis kan ook in een bijzondere rubriek de effectief behandelde leerstof vermelden. De jaarplanning wordt als volgt opgemaakt:

JAAR(VORDERINGS)PLAN

School:

Schooljaar:

Onderwijsvorm-Graad-Klas:

Studierichting:

Vak: Leerplan (code):

Vakcomponent:

Titularis: Lestijden/week:

PERIODE (1)	VERWIJZIN G (2)	LEERINHOUDEN VOLGENS LEERPLAN EN ONDERWERPEN (3)	VORDERING (data aangeven) (4)	OPMERKINGEN - AANPASSINGEN (5)

JAAR(VORDERINGS)PLAN - MODEL EN TOELICHTING

1ste kolom - PERIODE

De periode van het schooljaar waarin de leerstofonderdelen zullen behandeld worden. De aanduidingen van data en perioden inzake rapporten, proeven, verloven en vakantieperioden kunnen het overzicht helpen bepalen. Door gebruik te maken van verschillende kleuren kan het totaaloverzicht nog worden verduidelijkt.

2de kolom - VERWIJZING

Verwijzing naar de punten in het leerplan.

3de kolom - LEERINHOUDEN VOLGENS LEERPLAN EN ONDERWERPEN

In het jaarplan worden geen leerplandoelstellingen opgenomen.

4de kolom - VORDERING

De reëel behandelde leerstof (vordering) wordt aangeduid ter hoogte van hetzelfde punt in de vorige drie kolommen door een X-teken en men vermeldt de datum waarop het bedoelde leerplanonderdeel werd afgewerkt.

5de kolom - OPMERKINGEN - AANPASSINGEN

Aanpassingen die men in de toekomst aan de periode en/of planning wil aanbrengen, kunnen hier op gelijk welk ogenblik worden opgetekend. Opmerkingen in verband met vervangingen, afwezigheden, vakoverschrijdende verwijzingen, klasgemiddelden enz... kunnen belangrijke inlichtingen bevatten.

Het gebruik van onderhavig jaarvorderingsplan is niet verplicht. Het is de voorstelling van een modeldocument dat een duidelijk beeld wil geven van de te behandelen en behandelde leerstof op jaarbasis. De school is uiteraard vrij om een eigen model van jaarvorderingsplan te gebruiken.

Nr.	Vakspecifieke en algemene pedagogisch-didactische wenken	Timing
1	<p>De motivering van de leerlingen</p> <p>Het motiveren van leerlingen voor de historische stof die zal worden onderwezen en, eventueel, voor de gebruikte werkvormen, is een essentiële voorwaarde voor het welslagen van het onderwijs. Het is immers die motivering, die het moet mogelijk maken dat leerlingen zich bij de leerstof betrokken voelen. Het is de primaire taak van elke leerkracht om een <i>motiveringsaanpak</i> uit te werken die toegesneden is op de leerlingengroepen die hij/zij onderwijst. Het betrekken van de leerlingen bij de <i>onderwijsprocedures</i> (inspraak bij de keuze van studiethema's en de wijze van uitwerking, peer evaluation,...) draagt zeker bij tot het aanzwengelen van studiemotivatie.</p>	-
2	<p>Leerstofkeuze</p> <p>Dit leerplan is een halfopen leerplan. Per lesitem (en finaal per leseenheid), dient de leraar een stofkeuze te maken. Die keuze is van groot pedagogisch-didactisch belang en bepaalt in belangrijke mate de studieresultaten. De keuze moet rekening houden met:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 de algemene en specifieke leerdoelen van de graad; 2 het leerniveau en het studiepeil van de leerlingen; 3 het aanbieden van afgeronde stofgehelen; 4 het vermijden van encyclopedisme. <p>Het leerplan geschiedenis van de derde graad ASO biedt in het kader van het lestijdenkrediet voldoende ruimte om de leerstof aan te passen aan het peil en de belangstelling van de leerlingengroep.</p>	-
3	<p>Toelichting bij de leerstof</p> <p>Onderzoeksthema's: de onderzoeksthema's van de derde graad vormen het sluitstuk van het onderwijs van de onderzoeksvaardigheden in het vak geschiedenis. In de derde graad kunnen de onderzoeksthema's op een dubbele wijze (of in een combinatie ervan) worden aangepakt:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 historisch onderzoek: o.l.v. de leerkracht op basis van een integratie van alle onderzoeksvaardigheden van het leerplan (voortbouwend op wat reeds aangebracht werd in de tweede graad). 2 begeleid zelfgestuurd leren: o.a. om leerlingen van ASO beter voor te bereiden op het verder gezet onderwijs. (zie ook wenk 10). In het vak geschiedenis kan in dit kader het volgende uitstekend worden toegepast: <ul style="list-style-type: none"> -<u>zelfstudie</u>: van niet onderwezen leerstof en het evalueren van de studieresultaten; -<u>leren notities nemen</u>: leerlingen stellen (aangeleerde) notitieschema's op tijdens langere doceermomenten van een les of tijdens een volledige doceerles. De notitieschema's worden geëvalueerd; -<u>lectuurverslag</u>: korte inhoud van een en besproken; -<u>opstellen van bibliografieën</u>: op basis van de aangeleerde technieken (vindplaatsen, refertes,...) stellen leerlingen een bibliografie samen over een historisch thema; product en proces worden in de klas besproken historisch artikel (leerboek, tijdschrift, gedeelte uit een historische studie,...) Het verslag wordt geëvalueerd; -<u>presentatie</u>: presenteren in de klas van een zelfstandig bestudeerd historisch thema; -<u>scriptie</u>: abiturienten kunnen een historische scriptie maken over een zelfgekozen thema. Het verdient in deze aanbeveling met andere vakken samen te werken om de werklast van de leerlingen te beperken. <p>Herhalingslessen: de leraar plant herhalingslessen na het afhandelen van een samenhangend leerstof geheel. De synthese lessen zijn uitermate geschikt om <i>langetermijndimensie</i> in het onderwijs in te brengen.</p> <p>Actualiteit en geschiedenis: in de geschiedenislessen wordt de actualiteit zo vaak als mogelijk ingepast. Daarvoor bestaan twee didactische technieken, die beide bijdragen tot de opbouw van het historisch bewustzijn van leerlingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Actualisering van historische leerstof: het aangeven van verbanden tussen 	-

Nr.	Vakspecifieke en algemene pedagogisch-didactische wenken	Timing
	<p>verleden en de actualiteit. -Studie van een actueel thema: de historische wortels van de actualiteit worden bloot gelegd. Actualiteit wordt gehistoriseerd.</p> <p>Leerplanleerstof en klaswerk: niet alle leerstof moet via klasonderwijs worden aangebracht. Via projectwerk, al of niet vakoverschrijdend, didactische uitstappen, huistaken,... kan leerstof worden behandeld. Een neerslag van de resultaten moet in de leerlingencursus worden geïntegreerd.</p>	
4	<p>Lestijdenkrediet De leerstof van het eerste en het tweede leerjaar moet minimaal worden onderwezen in 40 lestijden. De leraar beschikt dus over een lestijdenkrediet van ca. 10 lestijden, als het aantal effectieve lesweken op 25 (=25/jaar) wordt begroot. Over het lestijdenkrediet mag vrij worden beschikt: -meer lestijden voor bepaalde lesitems van de leerstof -herhalingslestijden, -een didactische uitstap, -nieuwe leerstof. De besteding van die extra -lestijden moet duidelijk blijken uit de jaarplanning.</p>	-
5	<p>Leermiddelen Geschiedisonderwijs steunt op het gebruik van leermiddelen. Volgende leermiddelen worden in de lessen geschiedenis van het secundair onderwijs gebruikt: 1 tekstbronnen 2 beeldbronnen 3 gekwantificeerde bronnen: statistiek, grafiek,... 4 audiovisuele bronnen 5 geluidsbronnen 6 facultatief: artefacten en historische voorwerpen De leraar geschiedenis draagt er zorg voor in de jaarlessen van de tweede graad van het secundair onderwijs zoveel mogelijk van de bovenvermelde bronnen te gebruiken. Dat gebruik dient evenwel evenwichtig gedoseerd te zijn en aangepast aan de historische stof die men bestudeert. Het gebruik van audiovisuele en auditieve leermiddelen mag in de lessen geschiedenis van de tweede raad niet ontbreken. Het gedoseerd gebruik ervan moet blijken uit lesvoorbereiding en de jaarplanning.</p>	-
6	<p>ICT in de lessen geschiedenis Het gebruik van ICT in de lessen geschiedenis en de nagestreefde doelen moeten blijken uit de lesdocumenten (jaarplanning / lesvoorbereiding). Het gebruik van ICT: -moet het geschiedenisonderwijs ondersteunen; -moet een duidelijke meerwaarde betekenen in vergelijking met het gebruik van andere informatiebronnen, -moet didactisch functioneel zijn (alleen waar nodig en nuttig).</p>	-
7	<p>Positieve uitstraling van de leraar geschiedenis De leraar geschiedenis heeft een belangrijke pedagogische opdracht in het secundair onderwijs: samen met de vakteamleden van zijn school, vorm en inhoud geven aan het geschiedenisonderwijs. De deskundigheid en de inzet waarmee het vakteam dit doet, is van ongemeen groot belang voor de geschiedenis als schoolvak en als wetenschap. Een wetenschappelijk verantwoord, boeiend en bezielend geschiedenisonderwijs voedt de jongeren op tot een positieve attitude t.a.v. de geschiedenis en versterkt op termijn het maatschappelijk aanzien van het schoolvak geschiedenis.</p>	-

Nr.	Vakspecifieke en algemene pedagogisch-didactische wenken	Timing
8	<p>Vakoverschrijdend leren (VOET)</p> <p>WAT?</p> <p>Vakoverschrijdende eindtermen (VOET) zijn minimumdoelstellingen, die -in tegenstelling tot de vakgebonden eindtermen - niet gekoppeld zijn aan een specifiek vak, maar door meerdere vakken of onderwijsprojecten worden nagestreefd.</p> <p>De VOET worden volgens een aantal vakoverschrijdende thema's geordend: leren leren, sociale vaardigheden, opvoeden tot burgerzin, gezondheidseducatie, milieueducatie, muzisch-creatieve vorming en technisch-technologische vorming (alleen voor ASO).</p> <p>De school heeft de maatschappelijke opdracht om de VOET volgens een eigen visie en stappenplan bij de leerlingen na te streven (inspanningsverplichting).</p> <p>WAAROM?</p> <p>Het nastreven van VOET vertrekt vanuit een bredere opvatting van leren op school en beoogt een accentverschuiving van een eerder vakgerichte ordening naar meer totaliteitsonderwijs. Door het aanbieden van realistische, levensnabije en concreet toepasbare aanknopingspunten, worden leerlingen sterker gemotiveerd en wordt een betere basis voor permanent leren gelegd.</p> <p>VOET vervullen een belangrijke rol bij het bereiken van een voldoende brede en harmonische vorming en behandelen waardevolle leerinhouden, die niet of onvoldoende in de vakken aan bod komen. Een belangrijk aspect is het realiseren van meer samenhang en evenwicht in het onderwijsaanbod. In dit opzicht stimuleren VOET scholen om als een organisatie samen te werken.</p> <p>De VOET verstevigen de band tussen onderwijs en samenleving, omdat ze tegemoetkomen aan belangrijk geachte maatschappelijke verwachtingen en een antwoord proberen te formuleren op actuele maatschappelijke vragen.</p> <p>HOE TE REALISEREN?</p> <p>Het nastreven van VOET is een opdracht voor de hele school, maar individuele leraren kunnen op verschillende wijzen een bijdrage leveren om de VOET te realiseren. Enerzijds door binnen hun eigen vakken verbanden te leggen tussen de vakgebonden doelstellingen en de VOET, anderzijds door thematisch onderwijs (teamgericht benaderen van vakoverschrijdende thema's), door projectmatig werken (klas- of schoolprojecten, intra- en extra-muros), door bijdragen van externen (voordrachten, uitstappen).</p> <p>Het is een opdracht van de school om via een planmatige en gediversifieerde aanpak de VOET na te streven. Ondersteuning kan gevonden worden in pedagogische studiedagen en nascholingsinitiatieven, in de vakgroepwerking, via voorbeelden van goede school- en klaspraktijk en binnen het aanbod van organisaties en educatieve instellingen.</p>	-
9	<p>ICT</p> <p>WAT?</p> <p>Onder ICT verstaan we het geheel van computers, netwerken, internetverbindingen, software, simulatoren, etc. Telefoon, video, televisie en overhead worden in deze context niet expliciet meegenomen.</p> <p>WAAROM?</p> <p>De recente toevloed van informatie maakt levenslang leren een noodzaak voor iedereen</p>	-

Nr.	Vakspecifieke en algemene pedagogisch-didactische wenken	Timing
	<p>die bij wil blijven. Maatschappelijke en onderwijskundige ontwikkelingen wijzen op het belang van het verwerven van ICT. Enerzijds speelt het in op de vertrouwdheid met de beeldcultuur en de leefwereld van jongeren. Anderzijds moeten jongeren niet alleen in staat zijn om nieuwe media efficiënt te gebruiken, maar is ICT ook een hulpmiddel bij uitstek om de nieuwe onderwijsdoelen te realiseren. Het nastreven van die competentie veronderstelt onderwijsvernieuwing en aangepaste onderwijsleersituaties. Er wordt immers meer en meer belang gehecht aan probleemoplossend denken, het zelfstandig of in groep leren werken, het kunnen omgaan met enorme hoeveelheden aan informatie, ...</p> <p>In bepaalde gevallen maakt ICT deel uit van de vakinhoud en is ze gericht op actieve beheersing van bijvoorbeeld een softwarepakket binnen de lessen informatica. In de meeste andere vakken of bij het nastreven van vakoverschrijdende eindtermen vervult ICT een ondersteunende rol. Door de integratie van ICT kunnen leerlingen immers:</p> <ul style="list-style-type: none"> -het leerproces zelf in eigen handen nemen; -zelfstandig en actief leren omgaan met les- en informatiemateriaal; -op eigen tempo werken en een eigen parcours kiezen (differentiatie en individualisatie). <p>HOE TE REALISEREN?</p> <p>In de eerste graad van het SO kunnen leerlingen adequaat of onder begeleiding elektronische informatiebronnen raadplegen. In de tweede en nog meer in de derde graad kunnen de leerlingen “spontaan” gegevens opzoeken, ordenen, selecteren en raadplegen uit diverse informatiebronnen en –kanalen met het oog op de te bereiken doelen.</p> <p>Er bestaan verschillende mogelijkheden om ICT te integreren in het leerproces. Bepaalde programma’s kunnen het inzicht verhogen d.m.v. visualisatie, grafische voorstellingen, simulatie, het opbouwen van schema’s, stilstaande en bewegende beelden, demo, ...</p> <p>Sommige cd-roms bieden allerlei informatie interactief aan, echter niet op een lineaire manier. De leerling komt via bepaalde zoekopdrachten en verwerkingstaken zo tot zijn eigen “gestructureerde leerstof”.</p> <p>Databanken en het internet kunnen gebruikt worden om informatie op te zoeken. Wegens het grote aanbod aan informatie is het belangrijk dat de leerlingen op een efficiënte en een kritische wijze leren omgaan met deze informatie. Extra begeleiding in de vorm van studiewijzers of instructiekaarten is een must. Om tot een kwaliteitsvol eindresultaat te komen, kunnen leerlingen de auteur (persoon, organisatie, ...), de context, andere bronnen die de inhoud bevestigen en de onderzoeksmethode toevoegen. Dit zal het voor de leraar gemakkelijker maken om het resultaat en het leerproces te beoordelen.</p> <p>De resultaten van individuele of groepsopdrachten kunnen gekoppeld worden aan een mondelinge presentatie. Het programma “Powerpoint” kan hier ondersteunend werken.</p> <p>Men kan resultaten en/of informatie uitwisselen via e-mail, blackboard, chatten, nieuwsgroepen, discussiefora, ... ICT maakt immers allerlei nieuwe vormen van directe en indirecte communicatie mogelijk. Dit is zeker een meerwaarde omdat ICT zo de mogelijkheid biedt om niet alleen interscolaire projecten op te zetten, maar ook om de communicatie tussen leraar en leerling (uitwisselen van cursusmateriaal, planningsdocumenten, toets- en examenvragen, ...) en leraren onderling (uitwisseling lesmateriaal) te bevorderen.</p> <p>Sommige programma’s laten toe op graduele niveaus te werken. Ze geven de leerling de nodige feedback en remediëring gedurende het leerproces (= zelfreflectie en -evaluatie).</p>	

Nr.	Vakspecifieke en algemene pedagogisch-didactische wenken	Timing
10	<p>BEGELEID ZELFGESTUURD LEREN</p> <p>WAT?</p> <p>Met begeleid zelfgestuurd leren bedoelen we het geleidelijk opbouwen van een competentie naar het einde van het secundair onderwijs, waarbij leerlingen meer en meer het leerproces zelf in handen gaan nemen. Zij zullen meer en meer zelfstandig beslissingen leren nemen in verband met leerdoelen, leeractiviteiten en zelfbeoordeling.</p> <p>Dit houdt onder meer in dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> -de opdrachten meer open worden; -er meerdere antwoorden of oplossingen mogelijk zijn; -de leerlingen zelf keuzes leren maken en die verantwoorden; -de leerlingen zelf leren plannen; -er feedback is op proces en product; -er gereflecteerd wordt op leerproces en leerproduct. <p>De leraar is ook coach, begeleider.</p> <p>De impact van de leerlingen op de inhoud, de volgorde, de tijd en de aanpak wordt groter.</p> <p>WAAROM?</p> <p>Begeleid zelfgestuurd leren sluit aan bij enkele pijlers van ons PPGO, o.m.</p> <ul style="list-style-type: none"> -leerlingen zelfstandig leren denken over hun handelen en hierbij verantwoorde keuzes leren maken; -leerlingen voorbereiden op levenslang leren; -het aanleren van onderzoeksmethodes en van technieken om de verworven kennis adequaat te kunnen toepassen. <p>Vanaf het kleuteronderwijs worden werkvormen gebruikt die de zelfstandigheid van kinderen stimuleren, zoals het gedifferentieerd werken in groepen en het contractwerk.</p> <p>Ook in het voortgezet onderwijs wordt meer en meer de nadruk gelegd op de zelfsturing van het leerproces in welke vorm dan ook.</p> <p>Binnen de vakoverschrijdende eindtermen, meer bepaald “Leren leren”, vinden we aanknopingspunten als:</p> <ul style="list-style-type: none"> -keuzebekwaamheid; -regulering van het leerproces; -attitudes, leerhoudingen, opvattingen over leren. <p>In onze (informatie)maatschappij wint het opzoeken en beheren van kennis voortdurend aan belang.</p> <p>HOE TE REALISEREN?</p> <p>Het is belangrijk dat bij het werken aan de competentie de verschillende actoren hun rol opnemen:</p> <ul style="list-style-type: none"> -de leraar als coach, begeleider; -de leerling gemotiveerd en aangesproken op zijn “leerkracht”; -de school als stimulator van uitdagende en creatieve onderwijsleersituaties. <p>De eerste stappen in begeleid zelfgestuurd leren zullen afhangen van de doelgroep en van het moment in de leerlijn “Leren leren”, maar eerder dan begeleid zelfgestuurd leren op schoolniveau op te starten is “klein beginnen” aan te raden. Vanaf het ogenblik dat de leraar zijn leerlingen op min of meer zelfstandige manier laat</p> <ul style="list-style-type: none"> -doelen voorop stellen 	-

Nr.	Vakspecifieke en algemene pedagogisch-didactische wenken	Timing
	<ul style="list-style-type: none"> -strategieën kiezen en ontwikkelen -oplossingen voorstellen en uitwerken -stappenplannen of tijdsplannen uitzetten -resultaten bespreken en beoordelen; -reflecteren over contexten, over proces en product, over houdingen en handelingen -verantwoorde conclusies trekken -keuzes maken en die verantwoorden, is hij al met een of ander aspect van begeleid zelfgestuurd leren bezig. 	
11	<p>Het welbevinden van de leerlingen</p> <p>Vakleraren zijn ook opvoeders. Dat impliceert dat zij oog moeten hebben voor het psychisch en fysiek welzijn van leerlingen op school.</p> <p><i>Historische vaktaal en Nederlands als instructietaal</i></p> <p>De leraar geschiedenis doet er goed aan zich steeds rekenschap te geven van het feit dat leerlingen het Nederlands niet perfect beheersen. Algemeen vocabularium, vakvocabularium, instructievocabularium, zinsbouw en taalabstractieniveau kunnen soms leermoeilijkheden veroorzaken.</p> <p>Het is derhalve belangrijk dat leraren geschiedenis (die in belangrijke mate een beroep doen op mondelinge en schriftelijke taalbeheersing) zich vergewissen van het taalbeheersingsniveau van klassen en van individuele leerlingen.</p> <p><u>De leraar geschiedenis bewaakt het Nederlands (vakvocabularium én instructietaal) dat hij in de lessen gebruikt.</u></p> <p><i>Leerlingen en gezondheidsproblemen</i></p> <p>Gezondheidsproblemen (dyslexie, spraakproblemen, oogafwijkingen,...) kunnen een negatief effect hebben op de studieprestaties van leerlingen.</p> <p><u>Vakleren zullen zich derhalve op klassenraden laten voorlichten over specifieke gezondheidsproblemen van leerlingen.</u></p> <p><i>Leerlingen en veiligheid op school</i></p> <p>Inzake de veiligheid van de leerlingen is een bijzondere wetgeving van kracht. Meer bepaald bevat deze wetgeving technische voorschriften die in acht moeten worden genomen m.b.t. de uitrusting en inrichting van lokalen, veiligheidsvoorschriften i.v.m. aankoop en gebruik van toestellen, leermiddelen en allerhande onderwijsmateriaal (o.a. duidelijke Nederlandstalige handleidingen, technische voorschriften...).</p> <p>Wanneer vakleraren in dit verband gebreken vaststellen, dienen ze die onverwijld aan de directie mede te delen.</p>	-

Nr.	Vakspecifieke en algemene pedagogisch-didactische wenken	Timing
12	<p>Onderwijsstijl en klasatmosfeer</p> <p>De onderwijsstijl van een lesgever hangt nauw samen met zijn persoonlijkheid. Belangrijk is dat het optreden van de leraar een spontane en natuurlijke vorm van ontzag en gezag doet groeien. Dat is een proces van enige duur dat zeker kan worden op gang gebracht en bevorderd door:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 open te staan voor de noden en de (studie)problemen van leerlingen, 2 de bereidheid leerlingen te consulteren voor aspecten van de onderwijs - en lesorganisatie voor het vak geschiedenis, 3 een rechtlijnige en correcte omgang met alle leerlingen, 4 blijk te geven van een deskundige inzet ten behoeve van de leerlingen, het leervak en de school, 5 op een bezielende wijze geschiedenis te onderwijzen.	-

MINIMALE MATERIELE VEREISTEN

Het succesvol onderwijzen van een leervak steunt op twee fundamenten: deskundige en gemotiveerde leraren enerzijds en het ter beschikking hebben van een minimum aan leermiddelen anderzijds.

MINIMALE UITRUSTING

Voor het onderwijs van het leervak geschiedenis wordt dit minimum als volgt vastgesteld.

Leslokaal

Het vak geschiedenis wordt onderwezen in een *vast lokaal*, d.i. een lokaal dat blijvend voor het onderwijs van geschiedenis wordt gebruikt. In geval van gebrek aan voldoende lokalen kan het vaklokaal geschiedenis worden gedeeld met een ander vak (b.v. een taalvak).

a) het leslokaal geschiedenis dient een historisch karakter te hebben en kan daartoe aangekleed worden met historische elementen. De creativiteit van de vakgroep geschiedenis staat borg voor een passende oplossing.

b) het leslokaal geschiedenis:

- biedt mogelijkheid tot projectie (verduisterbaar, projectiescherm);
- beschikt over een overhead-projector;
- diap projector;
- TV/ video(weergave);
- beschikt over degelijk, d.i. een goed beschrijfbaar en afleesbaar schoolbord (bij voorkeur een vleugelbord in de hoogte verstelbaar);
- beschikt over voldoende opbergmeubelen voor leermateriaal en boeken;
- beschikt over minimum een wandkaartenhouder;
- beschikt over een prikbord.

Leermiddelen

Om de leerplannen geschiedenis naar behoren uit te voeren beschikt de leraren geschiedenis minimaal over volgende leermiddelen:

- a) een tijdsbalk;
- b) een stel historische atlassen **naar rato van één per leerling**;
- c) minimum twee wandkaarten per historische periode, aansluitend bij de jaarleerstof.
- d) stellen transparanten (beeldbronnen, kaarten, grafieken,...) die aansluiten bij de jaarleerstof.

De leraar geschiedenis dient in de school te beschikken over een goed uitgerust PC-lokaal, (12-15 computers, CD-rom toepassing, internetaansluiting, PC-projector,).

AANVULLENDE UITRUSTING

Het verdient aanbeveling de leslokalen geschiedenis bijkomend uit te rusten met ICT apparatuur. Een bijkomende 'tweede atlas' (rijker gestoffeerd, hoger niveau,...) betekent een didactische meerwaarde.

Een goed voorziene historische klasbibliotheek verrijkt het geschiedenisonderwijs en is een stevige steun om de basisdoelstellingen van het geschiedenisonderwijs in de secundaire school te helpen realiseren.

EVALUATIE

EVALUATIE

Doel

De evaluatie vormt het sluitstuk van het onderwijsproces. De evaluatie verschaft informatie over:

- a) de leervorderingen van de leerlingen;
- b) de efficiëntie en het resultaat van het onderwijsleerproces zoals het werd georganiseerd door de leraar geschiedenis.

Organisatie van de evaluatie

De leraar dient derhalve grote zorg te besteden aan de voorbereiding en de organisatie van de evaluatie. Het verdient aanbeveling deze materie te bespreken in de vakgroep geschiedenis, teneinde de evaluatie voor de leerlingen in alle leerjaren op samenhangende wijze te laten verlopen. De vakgroep kan zich beraden over o.a. volgende elementen.

Ontwikkeling van een visie op de organisatie van de vakevaluatie

- a) evaluatie-aanpak: de vakevaluatie beoogt het beoordelen van de leervorderingen van alle leerlingen; dat vergt een aanpak die steeds in functie van het concrete leerlingenpubliek en de concrete leraarsopdracht dient te worden ingeschat. De aanpak kan derhalve verschillen voor een voltijdse leraar die b.v. meer dan tweehonderd leerlingen dient te volgen en een deeltijdse leraar die slechts aan enkele tientallen leerlingen onderwijs verstrekt.

- b) de bezinning over een evaluatie-aanpak impliceert het nemen van een beslissing over:

* het evaluatie-instrumentarium: de evaluatiemiddelen die voor het meten van de leervorderingen worden ingezet: mondelinge toetsen, herhalingsstoetsen, formele evaluaties, permanente observatie van leerlingen, vakopdrachten (huistaken, klastaken,...);

* de organisatie van de evaluatie: frequentie, planning herhalingsbeurten, evaluatie-afspraken met de leerlingen, ...

De evaluatie van het leervak geschiedenis

Dagelijks werk

Volgende algemene principes worden toegepast in de lessen geschiedenis:

- het dagelijks werk wordt zowel cijfermatig als verbaal geëvalueerd;
- leerlingen worden zowel mondeling als schriftelijk geëvalueerd;
- het rapportcijfer voor dagelijks werk is gebaseerd op minimum drie cijfermatige evaluatiegegevens.
- studiejver en klassikale inzet kunnen, binnen bepaalde grenzen, de rapportevaluatie positief of negatief beïnvloeden.

Examens

* De duur van de schriftelijke examens wordt bepaald naar rato van het aantal lestijden/week. Een examen duurt in de regel **maximaal twee lestijden**. Langere examenduur kan op grond van een pedagogische en/of docimologische motivering worden voorgesteld aan het instellingshoofd. Hij beslist, desgewenst na het inwinnen van advies bij de Pedagogische Begeleidingsdienst.

* **Voor de aanvang van de examens en overeenkomstig de dienstregeling van de school worden onder gesloten omslag aan de directie de modeloplossingen overhandigd samen met een gedetailleerde puntenverdeling (dit is een verantwoord cijfer per gewenst element van het antwoord), en de leerplandoelen (dit zijn in wezen de decretale eindtermen) die worden geëvalueerd.**

Het gebruik van de resultaten van de evaluatie in het onderwijsproces

Het evalueren van leerlingen krijgt zijn volle waarde wanneer de resultaten ervan in het onderwijsproces van de leraar worden verdisconteerd. Dat kan o.m. gebeuren op de volgende wijze:

T.a.v. leerlingen

- * **controle in hoeverre de leerlingen de leerplandoelen hebben bereikt of /nagestreefd;**
- * het bijwerken van leertekorten voor leerlingen die ervoor in aanmerking komen (leerlingen die een minimum aan studie-inzet en aanleg laten blijken);
- * het verbeteren en begeleiden van de studiemethode;
- * het begeleiden van leerlingen in de begeleidingsklassenraden.

T.a.v. de ouders

- * informeren van de ouders over de studievorderingen (via agenda, dienstbrief,...);
- * basisinformatie voor het voorbereiden van oudercontacten.

T.a.v. de leraar

De leraar kan door de studie van de evaluatieresultaten zijn onderwijsproces analyseren en de verdiensten en tekortkomingen ervan detecteren. **Bovendien zullen de evaluatieresultaten moeten aantonen of de leerplandoelen (d.w.z. de gedecreterde eindtermen) op voldoende wijze werden bereikt of nagestreefd.** Die analyse omvat o.m.:

- * het aantal geslaagden/mislukten per vraag/per klas;
- * het maken van klasgemiddelden;
- * het maken van vraaggemiddelden;
- * het toetsen van de waarde van evaluatie-instrumenten.

De bevindingen van de analyse kunnen nuttig zijn om het onderwijsproces en de evaluatie die erbij aansluit aan te passen..

BIBLIOGRAFIE- URLOGRAFIE

1.1 ALGEMENE BIBLIOGRAFIE

- Algemene Geschiedenis der Nederlanden, 15 delen, Fibula Van Dishoeck, 1981-1982.
- Encyclopedie van de wereldgeschiedenis, 6 delen, Sesam, 1992.
- Keesing Historisch Archief
- Kroniek van België, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1987.
- Kroniek van de 20ste eeuw, Amsterdam – Brussel, Standaard Uitgeverij, 1985.
- Rechten van de mens in mondiaal en Europees perspectief, Nijmegen, 1986.
- Rechten van de mens in verdragen, verklaringen, resoluties, Maarssen, 1989, 3de editie.
- Reeks Time Life Wereldgeschiedenis, Amsterdam, 1990.
- E. AERTS, W. DUPON, De economische geschiedenis van Europa, documenten, Middeleeuwen, 950-1450, Leuven, 1985
- PH. ARIES, Het uur van onze dood, duizend jaar sterven, begraven, rouwen en gedenken, Amsterdam/Antwerpen, 2de dr., 2003.
- Ph. ARIES en G. DUBY, (red.) Geschiedenis van het persoonlijk leven, 5 delen, Amsterdam, Agon, 1988-1990.
- A. BAART, J. LOUAGE, (red.) Culturele geschiedenis van Vlaanderen, (10 delen) Deurne, Baart, 1983.
- B. DE SCHRIJVER, B. DE WEVER, Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Tielt, 1998.
- L. DE VOS, Veldslagen in de Lage Landen, Leuven, Davidsfonds, 1995.
- J. BARZUN, Van wieg tot volwassenheid, 500 jaar culturele geschiedenis van het westen van 1500 tot 200, Amsterdam, 2000.
- H. BELLIEN, F. MEIJER, e.a., Twintig eeuwen zien op u neer, een wereldgeschiedenis vanuit Europees perspectief, Amsterdam, 1999.
- W. BLOCKMANS, (red.) 5000 jaar Europa : landschap, steden, handel, politiek, Utrecht, Kosmos, 1994.
- P. CARSON, Het fraaie gelaat van Vlaanderen, Lannoo, 2001
- M. HEIRMAN, De ontdekking van Europa, een geschiedenis van de toekomst, Antwerpen 2003.
- P. JANSEN, H. DE SCHEPPER e.a., De gouden Delta, 20ste eeuw, Beschaving tussen Seine en Rijn, Antwerpen, Mercatorfonds, 1996.
- LANDES, Arm en Rijk, waarom sommige landen erg rijk zijn en andere erg arm, Utrecht, 1998.
- J. LEGOFF, Het oude Europa en het onze, Kampen, 1995.
- J. LEGOFF, De geschiedenis van Europa, Amsterdam, 1997.
- K. POMIAN, Europa en de Europese naties, Amsterdam, 1993.
- België in de Tweede Wereldoorlog, 9 delen, Kapellen, Nederlandsche Boekhandel, 1990.
- Reeks "Onze jaren" : 1945-1970, Amsterdam, Spectrum, 1972-1975.
- J. TERHAAR, 2000 jaar geschiedenis van de Lage Landen, Fibula Van Dishoeck, 1998, Derde druk.
- P. WATSON, Wrede schoonheid, mensen en ideeën die het moderne denken gevormd hebben, Utrecht, 2001.

1.2 PER HISTORISCHE PERIODE :

Prehistorie

- J.H.F. BLOEMERS, T. VAN DORP, Pre- en protohistorie van de Lage Landen, Hilversum, 1991.
- CAPENBERGHS, Gisteren Voorbij, Leuven, 1991.

Oudheid

Nabije en Midden-Oosten

- P. AMIET e.a., Ontstaan en ontwikkeling van het schrift, Brussel (Generale Bankmaatschappij), 1985.
- B. BEGELSBACHER, Kunst en beschaving, Egypte, Brussel, 1987.
- P. CLAYTON, Kroniek van de farao's, Een compleet overzicht van de heersers en dynastieën van het Oude Egypte, Becht, 1995.
- A. EGGBRECHT, Het Oude Egypte, 3000 jaar geschiedenis en cultuur van het Rijk der farao's, Houtem, 1986.
- Time-Life (ed.), De vroegste beschavingen, deel 1, Doorbraak in Sumerië – Heerschappij der farao's – Het Krentenzische Rijk – Ontwik- keling in Azië, Amsterdam, 1987.
- J. VERGOTE, De godsdienst van het Oude Egypte, Leuven, 1987.

Griekse Wereld – Rome – Christendom – Byzantium

- G. BARTELINK, M.A. BEEK, A. VAN DEN BORN, Woordenboek der Oudheid, Roermond, 1965-1985.
- G. BARTELINK, Het vroege christendom en de antieke cultuur, Muiderberg, 1986.
- H. BENGTON, Geschiedenis van de Oude Wereld, Nijmegen, Het Spectrum, 1994.
- P. BRIANT, De wereld van Alexander de Grote, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1991.
- G. BURENHULT, Mens en samenleving in de Oude Wereld, Utrecht, Kosmos, 1995.
- H. CHADWICK, G. EVANS, Atlas van het christendom, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1987.
- J. CARCOPINO, Het dagelijks leven in het Oude Rome, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1987.
- P. CONOLLY, H. DODGE, Stad in de Oudheid, leven in Athene en Rome, Könemann, 1998.
- P. DE MEYERE, Romeins recht, Een praktische inleiding voor classicen en historici, VLG, 1992.
- A. EVERITT, Het Rome van Cicero, Amsterdam, z.d. (2003).
- E. EYBEN, De onstuimigen, Geschiedenis van de Romeinse jeugd, Antwerpen, Pelckmans, 1987.
- M.I. FINLEY, De Oude Grieken, Leuven, 1996.
- R. LANE FOX, Alexander de Grote, Amsterdam/Antwerpen 5de dr. 2001.
- G. KOOLSCHIJK, Plato, De strijd tegen het democratische beest, Amsterdam, Ooievaar, tweede druk, 1996.
- R. LESAFFER, Cicero, politicus en pleiter in turbulent Rome, Leuven, 2003.
- F.G. MAEREBOUT, De Oudheid, Grieken en Romeinen in de context van de wereldgeschiedenis, Baarn, Ambo, 1995.
- F. MEIJER, De Oudheid van opzij, Amsterdam, 1997.
- F. MEIJER, Keizers sterven niet in bed, Amsterdam, 2002
- F. MEIJER, Gladiatoren, volksvermaak in het Colosseum, Amsterdam 2003.
- G. MERTENS, De nieuwe Romeinen, Antwerpen, Spectrum, 1987. Vergelijking Rome met VSA.
- R. NOUWEN, Caesar in Gallië, Leuven, 2003.
- A. PROVOOST, De Atheense politieke idealen in beeld, Leuven- Amersfoort, 1986.
- H.D. STOVER, De Romeinen, De geschiedenis van een machtig wereldrijk, Baarn, Tirion, 1992.
- B. VAN DAELE, Het romeinse leger, Leuven, 2003.
- M. VERCRUYSSSE, H. VERBRUGGEN, B. VERMEERSCH, De eeuw van Pericles, Brussel, 1986.
- M. VONCKERS, H. HERMANN, De Romeinse en Perzische wereldrijken, Brussel, 1987.
- S. VRONIS, Byzantium en Europa, Amsterdam, 1989.

Middeleeuwen

- W. BLOCKMANS, Een middeleeuws vendetta, Antwerpen, Het Spec-trum, 1987 (Beeld van Gent rond 1300).

-
- W. BLOCKMANS, (red.) Europa door de eeuwen heen : wetenschap, transport, oorlogen, sporten, spel, gezondheid en kunst, Utrecht, Kosmos, 1994.
  - W. BLOCKMANS, P. HOPPENBROUWERS, Eeuwen des ondersheids, een geschiedenis van middeleeuws Europa, Amsterdam, 2002.
  - J. BUMKE, Hoofse cultuur, 2 delen, Utrecht-Antwerpen, Spectrum, 1987.

  - G.J.M. BARTELINK, De geboorte van Europa, Van het Laat-Romeins imperium naar de Vroege Middeleeuwen, Muiderberg, Dick Coutinho, 1989.
  - H. BREDERO, Christenheid en christendom in de Middeleeuwen, Over de verhouding van godsdienst, kerk en samenleving, Kapellen, De Nederlandsche Boekhandel, 1986.
  - J. BOSWELL, Overgeleverd aan vreemden, Het verlaten van kinderen in de Oudheid en Middeleeuwen, Leuven, 1990.
  - J. BRONSTED, Zo leefden de Vikingen ten tijde van de invasies tussen 800 en 1100, Baarn, Hollandia, 1986.
  - L. DE MECHELEER, De armoede in onze gewesten van de Middeleeuwen tot nu, Brussel (ARA Brussel, Educatieve dienst, Dossiers, Tweede Reeks, 6), 1991.
  - R. DE BOER, J. VAN HERWAARDEN en J. SCHEURKOGEL, Middeleeuwen, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1989 (mooiste synthese Late Middeleeuwen).
  - G. DUBY, De drie orden, Het zelfbeeld van de feodale maatschappij, 1025-1225, Amsterdam-Brussel, Elsevier, 1985.
  - G. DUBY, De Kathedraalbouwers, Portret van de middeleeuwse maatschappij, 900-1420, Amsterdam-Brussel, Elsevier, 2de druk, 1989.
  - W.P. GERRITSEN, Middeleeuwse toestanden, Amsterdam, 2000.
  - D. HÄGERMAN, A. VERHULST, e.a., Het dagelijks leven in de Middeleeuwen, Baarn 2001.
  - M. HUIG, De vijftiende eeuw, Utrecht, Spectrum, 1995.
  - E. JAMES, De Franken, Baarn, Ambo, 1988.
  - J. JANSEN, Geschiedenis van de Middeleeuwen, 7de uitgave, Utrecht- Antwerpen, Spectrum, Aula 620, 1988.
  - E. JUNG, De Germanen, bloei en neergang van de bedwingers van het Romeinse Rijk, Baarn, Tirion, 1993.
  - F. KLOEK, De pauselijke banvloek, Amsterdam, Aramith, 1987.
  - J.P. LECAT, De Bourgondische Uitdaging, Brussel, Elsevier, 1985.
  - J. LE GOFF, De cultuur van middeleeuws Europa, 2de druk, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1987.
  - J. LE GOFF, De woekeraar en de hel, Economie en religie in de Middeleeuwen, Kapellen, Pelckmans, 1989.
  - A. MAALOUF, Rovers, Christenhonden, vrouwenschenners, De kruistochten in de Arabische kronieken, Utrecht, Kosmos, 1988.
  - R. MARSHALL, Opkomst en ondergang van het Mongoolse keizerrijk: van Djenghis Khan tot Koebilai Khan, Baarn en Stichting Teleac, Utrecht, 1993.
  - L. MILIS, De Heidense Middeleeuwen, Turnhout, Brepols, 2de druk, 1992.
  - R. PERNOD, Vrouwen in de Middeleeuwen, Baarn, Kluwer, 1986.
  - C. PLATT, Panorama van de Middeleeuwen, Utrecht, Bruna, 1988.
  - Meulenhoff 1997 W. BLOCKMANS, De Bourgondiërs, de Nederlanden op weg naar eenheid. Amsterdam; 1997.
  - A. VERRYCKEN, De Middeleeuwse wereldverkenning, Leuven, Acco, 1990

Moderne Tijden

- C. BAUDEZ, S. PICASSO, De verloren steden van de Maya's, Standaard Ontdekkingen, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1992.
- M. BEAUD, Geschiedenis van het kapitalisme, van 1500 tot heden, Utrecht, Aula, 1994.
- W. BLOCKMANS, W. PREVENIER, De Bourgondiërs, Leuven, 1997.
- W. BLOCKMANS, Keizer Karel, Van Halewyck, 2000.
- D. BOORTSIN, De ontdekkers (geschiedenis van de wetenschap), Amsterdam, Agon, 1992.
- F. BRAUDEL, Beschaving, economie en kapitalisme (15de-18de eeuw), 2 delen, Amsterdam, Contact, 1989-1990.
- P. BURKE, De Italiaanse Renaissance, Amsterdam, Agon, 1988.
- J. DECAVELE, Keizer tussen stropdragers, Davidsfonds Leuven 1990

- B. DE LAS CASAS, De verwoesting van de West-Indische landen, Vertaling van Brevissima relacion de la destruccion de las Indias, 1552, door M. Van Nieuwstadt, Leuven, Kritak, 1992.
- F. DE NAVE, L. VOET, Museum Plantin-Moretus, Brussel, Gemeente- krediet, 1989.
- H.A. DIEDERICKS, Van agrarische samenleving naar verzorgingsstaat, De modernisatie van West-Europa sinds de vijftiende eeuw, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1987.
- M. DOMINGO, Over onbekende zeeën, De ontdekkingstochten van de Feniciërs tot J. Cook, Leuven, Davidsfonds, 1994.
- E.M. JANSEN PERIO, Een nieuwe wereld, Europese ontdekkingsreizen en Renaissance rond 1500, Baarn, 1994.
- G. TH. JENSMA, W. BLOCKMANS, Erasmus, de actualiteit van zijn denken, Zutphen, 1996.
- KASPI, Geschiedenis van de VSA, deel 1, 1607-1945, Utrecht, Aula, 1988.
- P. KENNEDY, De wisselkoers van de macht, De economische en militaire opkomst en neergang van de grote mogendheden tussen 1500 en 2000, Utrecht-Antwerpen, Bruna, 1989.
- R. LEMM, Ochtend van Amerika, De Indiaanse wereld van vóór Columbus en de Spaanse veroveringen van de zestiende eeuw, Kapellen, Pelckmans, 1989.
- E. LE ROY LADURIE, Geld, liefde en dood in de Pays d'Oc, Baarn, Kluwer, 1989.
- E. Le ROY LADURIE, De reis van Thomas Platter 1595-1599, Amsterdam 2003.
- C. LIS, H. SOLY, D. VAN DAMME, Op vrije voeten ? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914), Leuven, Kritak, 1985.
- R. MUCHAMBLED, De uitvinding van de moderne mens, Amsterdam, 1998.
- D.J. ROORDA, Overzicht van de nieuwe geschiedenis, de algemene geschiedenis van het einde der Middeleeuwen tot 1870, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1987.
- P.SPIERENBURG, De verbroken betovering, Mentaliteitsgeschiedenis van preïndustrieel Europa, Hilversum, 1988.
- Ch. TILLY, Europese revoluties, 1492-1992, Amsterdam, Agon, 1993.
- B.W. TUCHMANN, Het eerste saluutschot (Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd), Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1988.
- CHR. VAN DER HEIJDEN, Zwarte Renaissance, Spanje en de wereld 1492-1536, Amsterdam, 1998.
- S. VAN DEN ABEELE, (red.) Ontdekking of verovering ? 500 jaar Amerika herdenken, NCOS, Brussel, 1992.

Hedendaagse Tijden

België

- België in de Tweede Wereldoorlog, 10-delige reeks, Kapellen, 1985-1991.
- H. BALTHAZAR, e.a., Honderd jaar socialisme, 1885-1985, Leuven, Kritak, 1985.
- A. CAHEN, e.a., Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel, Gemeentekrediet, 1989 (Overzicht van de mooiste stukken).
- R. COOLSAET, België en zijn buitenlandse politiek, 1830-2000, Uitgeverij Van Halewyck, Leuven 2001
- A.M. DELATHUY, De geheime documentatie van de onderzoekscommissie in de Kongostaat, Berchem, Epo, 1989.
- E. DE MAESSCHALCK, Overleven in Revolutietijd, een ooggetuige over het Frans bewind (1792-1815), Leuven, 2003.
- K. DE MEULEMEESTER,, Voor een goed gezag, Roeselare, 1993, Glossarium van 296 trefwoorden over de staatsvorming vanaf 1970 tot het Sint-Michielsakkoord.
- P. DE MEYERE, E. FRANCKX, (red.) Oost-Europa in Europa, Brussel, VUBpress, 1996.
- S. DE SCHAEFDRIJVER, De grote oorlog, het Koninkrijk België in de Eerste Wereldoorlog, 4de dr. 1999.
- L. DE VOS, e.a., Ik was 20 in '45, Gent, 1995.
- L. DE VOS, De bevrijding, Van Normandië tot de Ardennen, Leuven, Davidsfonds, 1994.
- L. DE VOS, De Eerste Wereldoorlog, Leuven, Davidsfonds, 1996.
- L. DE VOS, Het einde van Napoléon, Waterloo 1815, Leuven, 1ste ed. 1990..
- W. DEWACHTER, e.a., Tussen staat en maatschappij, christen-democratie in België, 1945-1995, Tielt, Lannoo, 1995.
- B. DE WEVER, Greep naar de macht, Vlaams nationalisme en Nieuwe Orde, Het V.N.V., 1933-1945, Tielt, Lannoo, 1994.

- R. FALTER, Tweedracht maakt macht, Wegwijs in het federale België, Tielt, Lannoo, 1994.
- V. FOUTRY, J. NECKERS, Kongo 1885-1960, Brussel, BRT-uitgave, 1986.
- L. FRANCOIS, De Boerenkrijg, twee eeuwen fictie en feiten, Leuven, 1998.
- H. GAUS, e.a., Politieke en sociale geschiedenis van België, Leuven, Garant, 1992.
- H. GAUS, e.a., De Fifties in België, Brussel, ASLK, 1989.
- E. GERARD, De christelijke arbeidersbeweging in België, 2 delen, Leuven, Universitaire Pers, 1991.
- R. GOBIJN, e.a., De massa in verleiding, de jaren '30 in België, Brussel, ASLK, 1994.
- M. GOOSSENS, Ontstaan en groei van het Vlaams Parlement 1970-1995, Kapellen, Pelckmans, 1995.
- H. HASQUIN, e.a., Oostenrijks België, Brussel, Gemeentekrediet, 1987.
- R. HEYSE, Ieper 14/18, Tielt, 1998.
- L. HUYSE, e.a., Onverwerkt verleden, Collaboratie en repressie in België, 1942-1952, Leuven, Instituut Recht en Samenleving, 1991.
- L. HUYSE, K. HOFACK, (red.) De democratie heruitgevonden, Oud en nieuw in politiek België, 1944-1950, Leuven, Halewyck, 1995.
- H. JURGENS, De culturele revolutie in Wenen, Soesterberg, 2001.
- E.H. KOSSMANN, De Lage Landen 1780-1980, Twee eeuwen Nederland en België, Amsterdam-Brussel, 1986.
- Th. LUYKX, M. PLATEL, Politieke geschiedenis van België, 2 delen, Antwerpen, Elsevier, 1985.
- D. LUYTEN, Burgers boven elke verdenking? Vervolging economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog, Brussel, VUBpress, 1996.
- A. MORELLI, De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië, Berchem, Epo, 1996.
- L.VAN BERGEN, Zacht en eervol, lijden en sterven in een Grote Oorlog,, Den Haag, 2001.
- E. VERHOEVEN, België bezet, Brussel (BRTN), 1993.
- M. PLATEL, Het nieuwe België, Knokke-Heist, Creart, 1993.
- M. REYNEBEAU, Een geschiedenis van België, Lannoo 2003
- M. REYNEBEAU, De Vlaamse geschiedenis in een notendop, Prometheus, Amsterdam, 2003
- L. SCHEPENS, Brugge bezet, 1914-1918, 1940-1944, Het leven in een bezette Stad, Tielt, Lannoo, 1985.
- L. SCHEPENS, Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog, Tielt, Lannoo, 1982.
- P. SCHOLLIERS, Arm en rijk aan tafel, tweehonderd jaar eetcultuur in België, Berchem, Epo, 1993.
- J. STENGERS, De koningen der Belgen, Macht en invloed van 1831 tot nu, Leuven, Davidsfonds, 1992.
- G. TACK, e.a., Bossen van Vlaanderen, een historische ecologie, Leuven, Davidsfonds, 1993.
- J. VANDE LANOTTE: België voor beginners, Kluwer, 2003
- J. VAN BILSEN, Kongo 1945-1965, Het einde van een kolonie, Leuven, 1993.
- D. VANGROENWEGHE, Rood rubber, Leopold II en zijn Kongo, Brussel, 1985.
- G. VAN ISTENDAEL, Het Belgisch labyrint, Amsterdam, De Arbeiderspers, 2001
- A. VERHULST, H. HASQUIN, Het liberalisme in België, Tweehonderd jaar geschiedenis, Brussel, VUBpress, 1989.
- H.L. WESSELING, Europa's koloniale eeuw, Amsterdam, 2003.
- L. WILS, Honderd jaar Vlaamse Beweging, 3 delen, Leuven, 1977-1989.
- E. WITTE, e.a., Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1990.
- M. VAN DEN WIJNGAERT, Oost West West Best, België onder de Koude Oorlog, 1947-1989, Uitgeverij Lannoo, 1997.
- De waanzinnige twintigste eeuw, De Knack-redactie beschrijft de eeuw in honderd verhalen, Roularta Uitgeverij, 1999.
- M. VAN DEN WIJNGAERT, België en zijn koningen, Monarchie en macht, Uitgeverij Houtekiet, 2000.

Andere landen

- M. ARNOLD-FOSTER, De wereld in oorlog, Amsterdam, 1985.
- T.G. ASH, In naam van Europa, Duitsland en het gespleten continent, Leuven, Kritak, 1993.
- A. BEEVAN, Stalingrad, Leuven, 1999.
- A. BEEVAN, Berlijn, de ondergang 1945, Leuven, 2002.
- E. BIET, J. TOEBES, (red.) Een samenleving op de rails : De Verenigde Staten tussen 1776 en 1917, Nijmegen, Sun, 1995.
- C. BRUNEEL, e.a., De erfenis van de Franse Revolutie, 1794-1814, Brussel, ASLK, 1989.
- A. BULLOCK, Hitler en Stalin, Amsterdam, Agon, 1991.
- P.A.J. CALJE, J.C. DEN HOLLANDER, De nieuwste geschiedenis van- af 1870 tot heden, Antwerpen, Het Spectrum, 1990.
- L. CATHERINE, Palestina, EPO 2002
- P. CROME, Hirohito, Keizer tussen hemel en aarde, Baarn, Kluwer, 1989.
- A. DE BAETS, De figuranten van de geschiedenis, Berchem, Epo, 1994.
- L. DE VOS, De Koude Vrede, Koude Oorlog en dekolonisatie, Lannoo, Tielt, 1988.
- L. DE VOS, Van Ijzeren Gordijn tot fundamentalisme, Davidsfonds 1998
- F. DE PAUW, Volken zonder vaderland, Centraal en Oost-Europa, Davidsfonds, Leuven, 1992.
- Z. DITTRICH, Uitgestelde bevrijding, Volkeren van Oostelijk Europa na de Tweede Wereldoorlog, Utrecht, Spectrum, 1991.
- Z. DITTRICH, e.a., De geschiedenis van de S.U., 's Gravenhage, 1991.
- J.J.C. FEST, Hitler, Een biografie, Baarn, 1989.
- O. FIGES, Natasja's dans, een culturele geschiedenis van Rusland, Utrecht, 2003.
- L. FRANCOIS, De boerenkrijg, Davidsfonds 1999.
- N. FREI, De Führerstaat, De Nationaal-socialistische heerschappij, 1933-1945, Utrecht, Spectrum, 1995.
- F. FURET, Het Verleden van een Illusie, Het communisme in de 20ste eeuw, Amsterdam, Meulenhoff – Kritak, 1996.
- J.K. GALBRAITH, De crash van '29, Westland, 1989.
- A. GROMYKO, De Waanzinnige Twintigste Eeuw, Oorlog en Vrede van 1914 tot 1994, Antwerpen, Hadewijch, 1995.
- R. HILBERG, Daders, slachtoffers, omstaanders; de joodse catastrofe, 1933-1945, Haarlem, 1992.
- E.J. HOBBSAWM, Een eeuw van uitersten; de twintigste eeuw, 1914- 1991, Utrecht, Spectrum, 1995.
- E.J. HOBBSAWM, De tijd van de revoluties 1789-1848, Meulenhoff, Amsterdam, 1980.
- E.J. HOBBSAWM, De tijd van het kapitaal 1848-78 Meulenhoff, Amsterdam, 1979.
- A. HOURANE, Een geschiedenis van de Arabische volkeren, Antwerpen, Spectrum, 1993.
- A. KASPI, Geschiedenis van de Verenigde Staten van Amerika, 2 delen, Spectrum (Aula), Utrecht, 1988, 1990.
- I. KERSHAW, Hitler, 2dln. Utrecht, 1999-2000.
- J.G. KIKKERT, Geschiedenis van Afrika, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1990.
- L. MACDONALD, Somme, 1916, Amsterdam, 2003.
- R. MASSIE, Nicolaas en Alexandra, Brussel, 1985 (Laatste jaren van tsaristisch Rusland).
- F. en W. MELCHING, De Duitse Phoenix, De geschiedenis van Duitsland in de 20ste eeuw, Amsterdam, Bert Bakker, 1996.
- F.C. MEYER, W.A. KNOOPS, De Franse Revolutie, Amsterdam, 1989.
- P. MORREN, De Vredesgedachte in de loop van de eeuwen, Oostmalle, De Sikkel, 1995.
- P. MORREN, W. SCHUERMANS, Atatürk, grondlegger van het moderne Turkije, Leuven, 2000.
- M. OZOUF, Het feest van de revolutie, De Franse Revolutie, de vernieuwing van het openbaar leven en het ontstaan van de moderne wetenschappelijke waarden, Amsterdam, Bart Bakker, 1989.
- R. POIDEVIN, Geschiedenis van Duitsland, Utrecht, Spectrum, 1996.

- M. VAN DEN WIJNGAERT, Oost tegen West, Noord tegen Zuid, De wereld in de tweede helft van de twintigste eeuw, Uitgeverij Garant 1997.
- M. VAN DEN WIJNGAERT en H. DE PRINS, Van Koude Oorlog tot Nieuwe Wereldorde, Garant 1995.
- R. DOOM, Derde Wereld Handboek, Noord-Zuid en Zuid-Zuid in politiek perspectief, NCOS, 1989.
- K. POMIAN, Europa en de Europese naties, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1993 (Overzicht van eenheidspogingen vanaf het oude Rome tot Wereldoorlog II).
- P. SCHOLL-LATOUR, Onbegrensde oorlog, Amsterdam, 2002.
- S. SCHAMA, Burgers, Een kroniek van de Franse Revolutie, Baarn, Kluwer, 1989.
- J.W. SCHULTE NORDHOLT, Triomf en tragiek van de vrijheid (VSA), Amsterdam, Meulenhof, 1985.
- A. SOBOUL, Korte geschiedenis van de Franse Revolutie, Doetinchem, 1988.
- J. SPENCE, Op zoek naar het moderne China, 1600-1989, Agon, Amsterdam, 1991.
- F. STERN, Goud en IJzer, Bismarck, Bleichröder en het ontstaan van het Duitse Rijk, Agon, Amsterdam, 1992.
- D.M.G. SUTHERLAND, Revolutie en contrarevolutie in Frankrijk, 1789- 1815, Amsterdam, Bert Bakker, 1989.
- B. TUCHMAN, De trotse toren, Brussel, Elsevier, 1985 (Geschiedenis van het einde van de 19de eeuw, begin 20ste eeuw).
- B. TUCHMAN, De kanonnen van Augustus, 4de druk, Brussel, Elsevier, 1987 (Wereldoorlog I).
- P. VAN DE MEERSSCHE, Internationale Politiek 1815-1945, Acco, 1998.
- P. VAN DE MEERSSCHE, Internationale Politiek 1945-2001, Acco 2002
- G. VAN DEN BERGHE, Met de dood voor de ogen, Berchem, Epo, 1987.
- Y. VAN DEN BERGHE, De Koude Oorlog, Acco, 2002.
- M. VAN DE WIJNGAERT, H. DE PRINS, Van Koude Oorlog tot Nieuwe Wereldorde, Leuven, Garant, 1995.
- B. VAN HOUTVEN, (Red.) De Getuigen, de geschiedenis van de Twee- de Wereldoorlog in egodocumenten, Baarn, Anthos, 1995.
- D. VOLKOGONOV, Triomf en tragedie, een politiek portret van J. Stalin, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1990.
- H.L. WESSELING, Verdeel en Heers, De deling van Afrika, 1880-1914, Amsterdam, Bert Bakker, 1991.
- E. WITTE, Politiek en democratie, Brussel, VUBpress, 1996.

1.3 GESCHIEDENIS EN GESCHIEDENISDIDACTIEK

- F.R. ANKERSMIT, De navel van de geschiedenis, Over interpretatie, representatie en historische realiteit, Groningen, 1990.
- H. BELIEN, G.J. VAN SETTEN (e.d.), Discussie zonder eind, Geschiedschrijving in de twintigste eeuw, Amsterdam, 1991.
- DALHUISEN, L, Geschiedenis op school, Wolters-Noordhoff, 1982.
- F. DIJKSTRA, de didactiek van de geschiedenis, Leiden, 1988.
- GOEGEBEUR W (red), Historisch besef: hoe waarden-vol? VUB 1999.
- J. GULDENTOPS, Internet en geschiedenis, Acco, 1996.
- C. LORENZ, De constructie van het verleden, Een inleiding in de theorie van de geschiedenis, Meppel-Amsterdam, tweede uitgave, 1990.
- W. PREVENIER, M. Boone en M. Howell Uit de goede bron, Introductie tot de historische kritiek, Garant 2000.
- W. SCHUERMANS, Geschiedenisonderwijs, Een praktische handleiding voor de leraar geschiedenis, Oostmalle, De Sikkell, 1997.

1.4. TIJDSCHRIFTEN

-
- Clio (Nederland).
- Hermes (Vlaamse Vereniging Leraren Geschiedenis)
-
- Berichten van het Navorsings- en studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.
- Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis, Geïllustreerd tijdschrift voor hedendaagse geschiedenis, Residence Palace, Wetstraat 155 (bus 2) Brussel (tweetalig).
- DE KEYSER, e.a., Historische-bibliografische wegwijzer, deel 1, Geschiedenis in onderzoek, onderwijs, samenleving.
- J. ULENS, Geschiedenis van de Nederlanden, Leuven-Apeldoorn, Garant, 1991.

1.5 INTERNET

- www.vvlg.be (portalsite van de Vlaamse Vereniging Leraren Geschiedenis & MAVO)
- www.inflandersfields.be (In Flanders Fields Museum Ieper)
- www.klm-mra.be (Belgisch Legermuseum, Brussel)
- www.iwm.org.uk (Imperial war museum (London))
- www.historical.org.fr (Historial de la Grande Guerre, Péronne)
- www.standaard.be
- www.demorgen.be
- www.knack.be
- www.belgium.be (portalsite)
- www.europa.eu.int
- www.un.org